

העדכון בוצע בהצלחה

UPED000M
RNN

א ר כ י ו ן
ה ה ג נ ה
רישום נתוני עדות

17/02/04
11:36:24.5

הסימול מוזן במבנה 9999.88888 כאשר 9999-פוליגל,88888=עדות עם אפסים מובילים
סימול: 233.00009 סימול ישן: _____ , _____

*שם מעיד: בידיץ פרץ _____
*אינטרנט: 2 סומן לאינטרנט ללא תמונה
*סטטוס: _____
תאריך מסירת העדות: 24021978

נושא העדות: בידיץ פרץ עלייתו לארץ עם משפחתו, דרכם בארץ בתקופת מלחמת
העולם הראשונה בגליל, בבקעת יבנאל. הבטים שונים כמו: תאפיה _____
בימים החם, חינוך, דיור, מים, המצב ערב תקופת מאורעות 36 וכן _____
במהלכן. _____

התקופה עליה נמסרה העדות: 1011918_ עד 31121936
הערות: מקלטות זקני הישוב בגליל, מארכיונם הפרטי של בלחה ואורי שרפמן, _____,
בית גן יבנאל, פברואר 2004 (קלטר מס' 8).

השאלת העדות: *יעד: _____
מעדכן אחרון: RNN 17/02/2004
*מיקום: _____ *מחסן: _____ ארון: _____ צד: _____ מדף: _____ פוליגל: _____

1 2 6 7 8 9 10 11 12 13 14 16 24
עזרה קרא הוסף עדכן בטל מלמ תקציר הבא נקה הצגת סרגל חזור סיים

זכרונות פרץ בידע

זכרונות אלה הועברו לכתב מהקלטות זקני הישוב בגליל.
ההקלטות נערכו ע"י אורי שרפמן מבית-גן(יבנאל) והם רכושם הפרטי של בלהה ואורי שרפמן.
ההקלטות נמסרו באדיבותם לארכיון בית יגאל אלון בגינוסר לתועלת הציבור כולו.

זכרונות פרץ בידע

היום שבת, 24.2.73, לבקשתו של אורי שרפמן, אני מנסה לספר קצת מילדותי ביבנאל.

היה לי הכבוד להגיע ארצה בזרועות הורי, בגיל שנתיים בערך. הורי הגיעו ארצה לפני מלחמת העולם הראשונה, בשנת 1913, שנה לפני פרוץ מלחמת העולם הראשונה. עוד לפני הגיעם ארצה, שלחו הורי שליח מהעיריה שלהם בגלות, אז רוסיה, לתור את הארץ. השליח הזה היה ממיסדי יבנאל ושמו היה יוסף ברקאי. הוא נסע לארץ ומכיון שכחו"ל היה קרוב לענייני חקלאות, היה סוחר יערות, היה אמור למצוא מקום מתאים לחיות בו. הוא הגיע ליפו שהיה נמל העולים בימים ההם. באותם הימים התחילו לכנות את תל-אביב וכאשר ראה את החולות מסביב דיווח בהתאם לשולחיו - פה חולות, אם תהיה רוח חזקה יעופו החולות ונשאר בלי קרקע תחת רגלינו. הם אמרו - חפש לנו מקום מתאים יותר. הוא נסע והגיע לגליל, ראה את בקעת יבנאל על אדמתה השחורה ורגביה השחורים המוכרים לו מערבות רוסיה ופולניה והחליט שזה המקום.

באותם הימים עמדה חכרת פיק"א במשא ומתן לקנות את הבקעה הזו. הוא נשאר וההורים הגיעו עם קבוצה של משפחות מאותה העיירה. הם הגיעו ישר מהאוינה אחר טלטולי ירך של חודשים באונית בקר. הגיעו כמובן ליפו ומשם בדיליג'אנסים ובכלי תחבורה אחרים של אותם הימים הגיעו ליבנאל שבתיה הראשונים היו כבר בנויים על תילס. וכך, כפי שאמרת - הורי הגיעו ליבנאל בערב מלחמת העולם הראשונה. המשפחות בימים ההם, היו גדולות. משפחתנו מנתה 7 נפשות פרט להורים. אבי המנוח, בנוסף לחקלאות, המשיך במקצוע שהביא עמו מחוץ לארץ-הוא היה אופה והקים תנור. את התנור הסיקו בגזרי עצים אלא שהעצים לא היו כל כך מצויים כמו בימים אלה, כמו כן, לא היו משורים חשמליים ולא כלים מכניים ככה שהיו צריכים לבצע את מלאכת האפיה באופן הכי פרימיטיבי ואת הלחם שאפה היה נוהג לחלק לישובים הסמוכים שהוקמו מסביב ליבנאל - חוות שרונה וחוות פוריה, כשהוא רוכב על חמור.

הוא המשיך בעבודה המפרכת הזו, אופה את הלחם ומוביל אותו על החמור במשך כל שנות המלחמה בסוף המלחמה הוא נפגע בבריאותו, לא היו אז רופאים טובים, הרופאים היו תורכים או

גרמניים. הוא נותח הטכריה כתנאים פרימיטיביים ביותר ונפח את נשמתו על שולחן הניתוחים.

האפיה בלימים ההם:

את הלחם למכירה היינו אופים בתנור. את התנור היו מסיקים בגזרי עצים ומכיון שהעצים לא היו מצויים היו עוקרים את הסדריות שכיסו את רוב האזור. מעדרים לא היו ונאלצו להשתמש בכלים פרימיטיביים, להעמיק ולהוציא את השורשים האלה שהתגלו כחומר הסקה מוצלח מאוד, "קרמה" נקרא החומר בערבית וזו היתה סחורה נמכרת. היו ערבים שהיו צוברים אותם ומוכרים לכל מי שהיה זקוק. במידה והזדקקנו לעצים מסוג אחר, אקליפטוס או משהו דומה, היינו משתמשים במשור שהורי עוד הכיאו מחוץ לארץ. כדי להפעיל את המשור הזה נדרשו שני אנשים. אני זוכר שהמשור זה בא לידי שימוש פעמים רבות היות ולא היינו משופעים בכלי עבודה. אני זוכר שהמשור בא לידי שימוש בבית המרחץ הציבורי של לבנאל. באותם הימים לא היו מקלחות ובודאי שלא היו אמבטיות. אמצעי הרחיצה היחיד אחרי שבוע עבודה היה בית המרחץ. זה היה מוסד שהוקם בלבנאל יחד עם כל השרותים הציבוריים האחרים. בבית המרחץ הזה היה בלן והוא הוה ממונה להרתח מים ובכדי להרתח את המים היו זקוקים לעצים ואת העצים האלה היו מנסרים באמצעות המשור של הורי, ככה שהמשור הזה מילא תפקיד חשוב בהגינה הציבורית של המושבה בלימים ההם.

נוסף לתנור שהיה ברשותנו לאפית הלחם, היינו משתמשים בטאבון לצרכי הבישול והאפיה הביתית. הטאבון שימש לאפית לחם ביתי ולהכנת כל מיני תבשילים. הטאבון נבנה מחומר מעורב בסיבים מיוחדים של קני סוף שקוראים להם "תורש". היו מערבים את הסיבים של קני הסוף בחומר ואז היה מהקבל ה"טיין" שעמד בפני חום ולא היה נסדק. הטאבון הזה היה נכנה בצורה של חצי כיפה, עליו היו מפזרים קש שנקרא בערבית "קסל" (גסל). ה"קסל" הזה היה מופק ע"י הדיש של התבואה - הקש הגס - את זה היו מדליקים לקראת הלילה, היה בווער כל הלילה לאיטו עם תמרות עשן. במשך הלילה החום היה מצטבר בתוך הטאבון הזה והיה מוכן לקלוט את הלחם והאוכל למחרת היום. כמובן שעל הטאבון הזה היה מצטבר אפר רב - אפר ועשן ואלה היו המפגעים האקולוגיים של הימים ההם.

המושג "בעלינגעס" - אינני יודע בדיוק מאיזו שפה שאבו את השם הזה, אבל ברור שה"חומר" הזה יראה בעינינו כצת מוזר ומשונה. הוא דווקא שימש להגינה. ה"בעלינגעס" זה גללי הפרות שנאספו נבחושו במים ושימשו למריחת רצפת החימר לכבוד שבת. הרצפה היתה מקבלת צבע ירקרק-בהיר וזו היתה ההבדלה בין 'החול לקודש'!

הגללים של הפרות שימשו גם כחומר הסקה יעיל ביותר. היו מבישים אותם בצורה די מוחכמת - הדביקו אותם על הנדרות אך על הגגות וכך כשהיה מתבשר שימש כחומר הסקה. אסור לשכוח שבאותם הימים לא היו פרימוסים עדיין בבתים. ומי שהיה לו פרימוס היה גביר אמיתי.

את התבשילים היו מבשלים על עצים ומכיון גם עצים להסקה היו קשים להשגה השתמשו בגללים אלה.

בימים ההם לא היו טחנות קמח גדולות ולא הביאוקמח מאוסטרליה וכמו שכתוב כך נהגו "בזעת אפיק תאכל לחם". החקלאים, ההורים שלנו זרעו כמו ידיהם את גרגירי החיטה וציפו לגשם ולתבואה שתגדל בעקבותיו. כשגדלה התבואה, היו בעלי היכולת קוצרים במערמת שבשעתו היתה הכלי הכי מודרני באזור. האחרים, בגלל שהאדמות בימים ההם לא היו מסוקלות לא יכלו אפילו להשתמש במכונות פרימיטיביות ונזקקו לעבודת ידיים. לשם כך היו מגייסים את הערבים שגרו בשכנות. מלאכה זו נקראה כערבית "חסידה". הם היו באים כהמוניהם עם מגלים וקוצרים את התבואה כמו בימי התנ"ך, מערמים אותה לאלומות את האלומות היו מובילים בעגלות שלפעמים היו רתומות אפילו לשוורים. בימים הראשונים של ההתיישבות היו מובילים את התבואה לגורן, בערבית קראו להובלה הזו - "רז'ידה". לכל חקלאי היה מקום משלו בגורן, שם היה מקים ערימה ואת הערימה הזו היו דשים במורג, כמו בתנ"ך. למורג הזה שהיה לוח עץ היו רותמים פרידות או סוסים והם היו מסתובבים עם הלוח הזה עד שהקש היה מתפורר. חזרו על פעולה זו עד אשר היו דשים את כל הערימה. אחר כך היו זורים אותה ברוח בעזרת קלסון מיוחד מעץ שהיו קוראים לו "מודרע" מילה זו היא למעשה מילה עברית מזרה, ומעידה על פעולת הזריה ברוח. אחרי שהיו זורים את התבואה היו מנפים אותה בנפות. הנפות האלה נקראות "גורבל" בערבית. למעשה החקלאים למדו את כל העבודות האלה מתושבי הארץ המקומיים שהיו פלחים ערביים פרימיטיביים מאוד וזו למעשה היתה התורה שיכלו ללמוד מהם באותם הימים. למרות הניפוי של החיטה היא היתה עדיין מלאה ברגבי עפר גם לאחר הניפוי. הדיש נערך על משטח של עפר וקשה היה מאוד להתפטר ממנו למרות כל צורות הניפוי. אחרי שניפו את הניפוי הראשוני היו עקרות הבית מבררות את החיטה בבתים. באותם הימים פעילות זו נחשבה לצורת בילוי מיוחדת במינה. ביום מסוים בשבוע היו מתאספות השכנות בבית אחד האכרים ומבררות את החיטה וכמובן שתוך ברור החיטה התעדיכנו בסיפורי השעה. וכך ביום אחר נפגשו בבית אחר אצל שכנה אחרת. את החיטה הזו, לאחר שבררו אותה, הובילו לטחינה. טחנות מודרניות לא היו והטחנה היחידה המודרנית שהיתה כסכיבות יבנאל היתה בכפר הצ'רקסי, כפר קמא. לשם היו מובילים את החיטה על גבי חמורים או על גבי פרידות. היו מעמיסים על הפרדה שק במשקל של עד 100 ק"ג בערך, האכר היה מתישב על גבי השק למעלה וכך היה מגיע בדרך לא דרך לטחנה. בטחנה היה תור גדול היות שכל הכפריים היו באים לשם לטחון וכמובן שזה היה בילוי של יום תמים. היום הזה נקרא "יום טחונה" כמובן מתאים למילה העברית יום טחינה. למעשה גם לקמח קוראים "טחין", פשוט נטחן בריחיים. הקמח של הימים ההם היה די שחור אבל בלי ספק שהיה בריא יותר וטעים יותר מהקמח של היום.

את הקמח הזה היינו אופים כל אחד בביתו כי מאפיות לא היו. מי שלא ידע להכין לעצמו לחם לא היה אוכל פשוט, לרבות לחם לא היתה אפשרות גם למי שהיה כסף. את הלחם לצרכי הבית היינו אופים בטאבון, היינו שמים את הבצק בתבניות מיוחדות עגולות כאלה והיו מתקבלות ככרות לחם עגולות. הלחם היה טעים ומזין. זכור לי שילדים היינו מקבלים פרוסת לחם כזו מורחים אותה בשמן זית עם קצת בצל מטוגן למעלה או אפילו שום וזה היה מאכל מלכים ממש מעדן שכיום לא היתתי מחליף אותו במעדנים הטובים ביותר.

בורגול, אלה גריסים של חיטה. היות שבימים ההם לא היו תעשיות ולא היה "משביר המרכזי", היינו צריכים להכין את האוכל בעצמנו. כדי להכין בורגול, היו מרתיחים את החיטה, לאחר שהחיטה רתחה היא היתה מתנפחת. את החיטה שרתחה היו מליבשים וגורסים אותה במגרסה. המגרסה נקראה "ג'רושה, מטחנת-יד מאבן בזלת וידית שמטובבים ביד, זו היתה אבן ריחיים ביתית. ובכך, את החיטה הזו היו גורסים בריחיים ואת הגריסים היו מבשלים בצורות שונות, במאפה בשר או בכל מיני צורות אפיה והיו אוכלים אותם בחלב גם כן, זה היה מזון מרוכז משביע ומזין.

חינוך

היות והורינו היו אנשים מסורתיים, הם רצו שגם הבנים שלהם יתחנכו לפי המסורת. ביבנאל, בימים ההם של ערב מלחמת העולם הראשונה היה קיים "חדר", אולי, זה לא היה בדיוק ה"חדר" הגלותי אבל זה היה משהו דומה לזה. אנחנו למדנו במוסד שנקרא חדר. כמובן שהיינו מעטים מאוד. הישוב היה קטן עדיין. המורים שלנו היו נקראים רבי (ה). למדו אז רק מקצועות בודדים והמקצועות הראשיים היו לימוד התורה, תנ"ך חשבון ועברית.

למעשה אלה היו המקצועות שלמדנו. שפת הלימוד היתה כמובן עברית. המורים שלנו אולי לא היו בוגרי סימינרים אבל הם היו אנשים בעלי השכלה רחבה אולי לא פדגוגים גדולים, וזה כמובן מתוך הסתכלות על התקופה ההיא, היום. הם הקנו לנו השכלה באופן בלתי אמצעי.

היות שהיינו מעטים, היה הרבי יושב אתנו ומספר לנו את סיפורי התורה ואת סיפורי התנ"ך ומלמד כך קצת דקדוק, קצת עברית וקצת הסטוריה וכמובן שהמוטיב העיקרי של הלמידה היתה המסורת וכל יום ששי היו מלמדים אותנו את פרשת השבוע ואת טעמי המקרא וביחד היינו שרים את טעמי המקרא, את ההפטרה ואת פרשת השבוע. בנוסף לכך למדנו חשבון וגם קצת גיאוגרפיה. אני זוכר את רוב שמות המורים שלימדו אותנו. אביו של חבר הכנסת מנחם פרוש היה מורה שלנו, אצלנו הוא נקרא מר גליקמן, מורה שני היה מר גפן, הוא היה אביו של אחד המתישבים הראשונים בבית-גן. היה יהודי בעל ידיעות רחבות מאוד והקנה לנו מידיעותיו ביד רחבה. אני זוכר שהיה אדם מאוד קפדן ושיטות הפדגוגיה שלו לא היו מקובלות כל כך היום, אבל

כנראה שזה לא הזיק לנו במיוחד, לא הצביטה ההגונה ולא המכה בסרגל על כף היד אם לא זכרנו בדיוק את כל התאוריות שלו שהוא ניסה "להרביץ" בנו. למעשה היינו ילדים קטנים עוד פחות מעשר.

ובכן, ב"חדר" איש לא היה מעלה על הדעת ללמד בנים ובנות ביחד והתחילו ללמוד בכיתות משותפות לבנים ובנות כשקם בית הספר. התקופה הזאת לא זכורה לי כל כך, אבל זה בהחלט היה הישג חשוב מאוד. לאחר שנים אחדות נסגר ה"חדר" וכולנו עברנו ללמוד בבית הספר. מורי בית הספר כבר היו בוגרי סימינרים, אבל לא היו צריכים לדעת ידיעות מרובות היות שגם בבית הספר לימדו מקצועות בודדים ואת זה בקלות יכלו להקנות לילדים בני 10 או 12. בבית הספר למדו בנוסף לעברית, חשבון, גיאוגרפיה, הסטוריה, עבודת גינה ומה שזכור לי שהביאו "משהו" מודרני והיא מורה לתפירה שלימדה את הילדים והילדות תפירה, איך לתפור לולאות, כפתורים וכד'. מה שהיום נקרא מלאכת יד.

המורים הראשונים שאיני יודע אם הם היו בוגרי סימינרים, ידעו להקנות לנו חיבה ללימודים באמצעים של שכנוע ולא באמצעים של כפייה ועד היום אני זוכר לטובה את מורנו מר בירנבוים הוא לימד אותנו תורה ותלמוד וידע להקנות לנו את הצד היפה של התורה. הצד הסיפורי האגדתי של התורה ושל התלמוד, לא את הצד היבש. היום כשמדברים על תלמוד מדברים על חומר יבש והתלמידים אינם מבינים בדיוק מה רוצים מהם, עד היום אני שואל את עצמי, איך ידע מורה כזה שלבטח לא למד פדגוגיה, להקנות לנו ערכים של חיבה והערכה למסורת שלנו לחכמינו, לתנאי התלמוד, לפרשיות התורה ואפילו לדקדוק ולהלכה שבה.

תנאי הדיוור בתקופה ההיא:

אני חושב שבילדותי לא הכינותי ולא שמת לי לב לתנאי הדוחק בהם חיינו. המשפחות היו גדולות והדירות לעומת זאת, היו קטנות, אבל כנראה שהמקום לא היה צר ואיש גם לא התלונן. ובכלל, לא היה לפני מי להתלונן, ואף אחד, עד כמה שזכור לי, לא לך ברחוב וידעו להסתדר. בבתים שלנו היו שני חדרים ומכיון שבאותן השנים לא ניתן היה להוסיף לחדרים אלה, הצטמצמה המשפחה באותם שני החדרים האלה. כשהיה מזדמן אורח, ומיטות הרי לא היו אז ו"פרדייזים" כודאי שלא, היינו מורידים את הדלת שהפרידה בין שני החדרים, משעינים אותה על שני ארגזי נפט ריקים והיתה מיטה.

ומה היו ארגזי הנפט הללו? באותם הימים עוד לא היה נפט בערב הסעודית, בלוב וכפרס, הנפט היה מצדך יקר מציאיות ומכיון שחשמל לא היה, היינו משתמשים בו רק להדלקת המנורות ששימשו לתאורת הבתים. את הנפט הזה היינו קונים בכבוקים. זה היה כלי הקיבול הגדול שיכולנו להרשות לעצמנו לקנות בו את הנוזל היקר הזה. היינו קונים בכבוק נפט וממלאים את מנורת הנפט שהיתה בה פתילה וזה היה מקור התאורה שלנו. את הנפט הזה היו מייבאים בפחים סגורים חתומים ואת הפחים האלה היו מייבאים בארגז עץ. בכל ארגז היו שני פחים

ואת הארגזים האלה היו מביאים על גבי גמלים מנמל עכו, באותם הימים לא היה זה נמל יפו ולא חיפה. הביאו את הארגזים לעכו מחוץ לארץ ומעכו בגמלים. הארגזים האלה שימשו בתור רהיטים, ארונות בגדים או בתוספת מדף שימשו כארון מטבח זעיר וארון לילדים.

ובאשר לדלת ששימשה כמיטה לאורח, זו היתה מיטה מאוד לא נוחה אבל ההורים הביאו איתם מחוץ לארץ כרים וכסתות ממולאים בנוצות, פוך, ואלה לא חסרו לנו. שימשו כמזרנים וכשמיכות. זו היתה נוחות שאיני בטוח אם היא קיימת היום. כשהאורח היה חוזר לביתו היו תולים את הדלת על ציריה והיא חזרה לשמש בתפקידה המקורי.

בעיות של אופנה לא היו קיימות בימי ילדותנו. האופנה היחידה היתה זו שבקיץ הלכנו יחפים, בסוליות שהקב"ה חנן אותנו. בחורף, היו הולכים לסנדלר שהיה לוקח מידה והיות ותפירה נעלים היתה מלאכה יקרה, היו ההורים מדריכים את הסנדלר שיתפור את הנעלים במידה גדולה יותר כדי שהילד יוכל לנעול אותם תקופה ארוכה יותר. וכך הסנדלר היה מתקין לילד בן 8 נעל בעלת סוליות עבות ובכדי שהסוליות לא תשחקנה היה דופק בהן מסמרי ברזל. עכשיו תארו לכם מה היתה צורת הנעל וכמה היא שקלהאת הנעל הזאת היינו נועלים כל ימות החורף ובשבתות.

לקראת השבת היינו מורחים את הנעלים בשמן קיק, זה היה החומר היחידי ששמר על הנעליים. כמובן שקודם היינו רוחצים את הנעליים במים ואחר כך מורחים אותן בשמן. עם הנעליים האלה היינו מתהדרים ומבקרם בבית הכנסת בשבת. למעשה בית הכנסת היה מקום המפגש החברתי היחידי שריה לנו, מפגשים אחרים לא העלינו על דעתנו כלל, ההורים היו מסורתיים ולא היתה כל אפשרות אחרת.

כשסיפרתי על הנעליים, נזכרתי בסיפור אחר הקשור בספורט. כמובן שגם אנחנו עסקנו בספורט וגם באמצעים הפרימיטיביים של אותם הימים ידענו לשחק בכדור לא פחות טוב מאשר היום. אלא מה, כדורגל מקורי לא היה לנו, היינו אוספים סמרטוטים, עוטפים אותם בסמרטוט יותר חזק ומקבלים כדור די גדול ונעליים המסומרות שלנו היינו בועטים בו עד שהתפורר. וכשהתפורר היה עף לכל עבר. לעתים קרובות היה מישוהו פוגע במקום בכדור ברגלו של ילד אחר, ופגיעה כזו נעל מסומרת וכבדה זה היה תענוג קטן מאוד.

ואני זוכר את התחרויות שהיינו עורכים כאן. ילדי המושבות בגליל, סג'רה, מנחמיה, מסחה היינו כמו בני משפחה אחת. את התחרויות ערכנו בכדור אמיתי ולא בכדור של סמרטוטים. השגנו כדור באיזו שהיא צורה, ובכדי להגיע למושבה השכנה היינו מגייסים עגלה והעגלה הזו היתה בעלת גלגלי ברזל. היינו עולים עליה ובדרך לא דרך מגיעים למקום המיועד. כשלא הצלחנו להשיג עגלה, פשוטו כמשמעו היינו הולכים ברגל ומגיעים עיפים וסחוטים למושבה השכנה, נחיס קצת, משחקים בכדורגל וחוזרים, במחילה מכבודנו, באותה הדרך ברגל הביתה.

לפעמים, היה קורה שלאחד השחקנים "נשחקה" נעל ימין (לא היו לנו נעלי כדורגל מיוחדות) ואז היה מתחלף בנעל ימין עם חבר שהיה משחק רץ שמאלי. היו לנו הרבה חוויות וידענו לשחק כדורגל מתוך הנאה גדולה לא פחות טוב ומהנה מאשר באיזטדיונים של תל-אביב.

המים

שאלת תכנון המים בישובים לא נפתרה עדיין עד היום. הקימו ישובים ולא תכננו תכניות מים מרחיקות לכת. את יבנאל הקימו בתוך בקעה רחבת ידיים עם אדמה טובה מסכיבה אבל מים לא היו בה. מקור המים היחיד לישוב היה מעין שאם אינני טועה הפיק כמה קובים מטרים מעוקבים לשעה. המקור הזה היה צריך לספק מי שתיה לכל הישוב לאנשים ולבהמות. על השקאה בשדות ובגינות לא היה מה לחשוב אפילו. בכל אופן גם מעין מים זה היה באופן יחסי מקור לא רגיל של מים ביחס למושבות האחרות כמו סג'רה או כפר תבור שלהם לא היו מעיני כאלה בכלל. ובכן, מים היו אמנם ביבנאל באותם הימים שזכורים לי, אבל כמות המים היתה מצומצמת מאוד, היא הספיקה בקושי. במטבחים היו ברזים של חצי צול ולא יותר מזה וכימות הקיץ החמים, כשהתושבים שגרים ברחוב למטה היו פותחים את הברזים שלהם, לא הספיקו המים לתושבים שגרים במעלה הרחוב. זה גרם לבעיות שבשעתו הן היו את המקור העיקרי לסכסוכי שכנים. כמובן שאם ההתקדמות הורגש הצורך במציאת מקורות מים היות שבלי מים לא היה קיום לישוב. מה שזכור לי הוא, שחברת פיק"א, שהיתה האניטרופסית על הישוב כאן, הביאה מכונת קידוח כדי לנסות ולמצוא מים. היה לי הכבוד להיות בין מפעילי המקדח הזה. כשאתם שומעים מקדח, אתם בודאי רואים בדמיונכם את המקדחים של הנפטאו משהו דומה לזה, אבל המקדח היה פרימיטיבי ביותר. 4 פועלים היינו שסובבנו את המקדח הזה ממש בידיים. היינו אמנם בחורים צעירים אבל בסופו של דבר זו היתה עבודת פרך אמיתית, במלוא מובן המילה - האדמה התגלתה כאדמה סלעית ליתר דיוק, השכבות התחתונות הן אבני בזלת ועם מקדח כזה לא יכולנו להגיע רחוק. מים לא גלינו בעזרתו, רק לאחר מכן הביאו מכונה משוכללת יותר. הקידוח שאני עבדתי בו, היה בסביבות המעין, מתוך הנחה, שאם נובעים מים במקום מסוים יתכן שיתגלה שם גם עורק מים. אבל כפי שאמרתי, באותו מקום הגענו לשכבת בזלת ובאמצעים הפרימיטיביים של המקדח הזה לא גלינו מים. מאוחר יותר, הביאה חברת פיק"א מקדח מוטורי שאמנם גם הוא לא היה כליל השלמות אבל לאחר נסיונות רבים, חוזרים ונשנים, בעומק של 96 מטר, אחרי שקדחו כמה מטרים רצופים מתחת לשכבת הבזלת, התגלה מקור המים הראשון בבקעה, לאחר אלפי שנים שלא ידעו שבמקום כזה קיימים מים שאפשר להעלות אותם ביד אנוש. הקידוח הזה היה בסביבות התל. התל היה מוכר במשך כל השנים כתור ביצה. מקום שיש בו מים עליונים. ובאמת בימי ראשית ההתיישבות שימשו המים האלה כמי שתיה לעדרי הצאן הרבים בעיקר לערביי הסכיבה.

הם היו משקים את העדרים כמו בימי קדם. היו מרכזים את העדרים סביב בורות המים, שואבים את המים מהבורות בדליים, שופכים לתוך שקות ומחשקות האלה היו הכבשים והעזים שותים. למקום קוראים "תל", היות שהוא בנוי בצורת "תל". כמו כן, ההשערה היא שהוא בנוי על אם הדרך מחורן לעכו -"דרב-חורמה". הדרך שלאורכה הובילו את התבואה משדות החורן בימי קדם. שדות החורן היו אסם התבואה של כל המזרח, ההרים היו משופעים בתבואה. את התבואה היו מובילים על גבי גמלים לנמל היצוא שבלימים ההם היה נמל עכו. הדרך הזו עברה בסביבות יבנאל ובתור נער זכורים לי שירות הגמלים, ארוכות מאוד, ממש ללא סוף, גמלים ופעמונים כמובן, עמוסים שקי תבואה. השירות עברו ביום ובלילה לרגלי התל הזה. יתכן שהתל שימש לנקודת משטרה או אולי נקודת מכס. התל הזה נקרא תל נעים ולרגליו משתרעים שטחי ביצות. את הביצות האלה ייבשו בשעתו ע"י נסיעת אקליפטוסים. מסתבר שהשטח היה רווי במים כי החורשה התפתחה והיום היא מהווה אי ירוק בלב הבקעה שלנו. לרגלי עבודתי באזור נתקלתי באמת-מים עתיקה היוצאת מאזור התל וממשיכה בכיוון וואדי פג'אס, התענינתי אצל מי שמבין בארכיאולוגיה, והתברר מעל לכל ספק שאמת המים הזו היא קדומה. זה צינור חרס בקוטר של לפחות 4 אינשט והוא נמצא בחלקו שלם, הצינור הזה הוביל מים מהאזור הזה לישוב קדום שהיה גם הוא באזור. לא המשכנו לחקור הלאה. כשהתגלה מקור המים על התל, זו היתה תגלית מרעישה בקנה מידה כלל-ארצי אפילו וכמובן שמציאת המים שינתה את פני כל הבקעה. כידוע, המים חשובים לחקלאות כמו הדם בגוף האדם. החקלאים לא ידעו איך לנצל את המים. אינסטלציה עדיין לא היתה מותקנת לכל פרטיה. חברת פיק"א הדריכה את האיכרים בשיטות השקאה. הם שלחו מבנימינה את מר ליפין, הוא היה בקליפורניה ושמה הוא התמחה בהשקאה. חברת פיק"א שלחה אותו ליבנאלללמד אותנו שיטות השקאה מודרניות. אני זוכר עד היום, שפתחו תלמים במחרשות, אז עוד לא היו מתלמים בטרקטורים. במחרשות פתחו תלמים כהתאם לכוח הגרוויטציה. אז לא חסכו במים ואת הצינור הזה של 10 צול או כמה, פתחו מכלוא הקיטור וכולם הלכו יחפים ופזרו את המים בתעלות ובתלמים שפתחו. בתלמים הארוכים האלה גידלנו תירס, זה היה גידול זול ומצוי באותם הימים ושימש כמספוא. כמובן שזה היה בניגוד משווע לכללי שמירת המים, אבל אז חידוש מציאת המים היה כה גדול שעוד לא חשבנו וגם לא הכרנו שיטות חסכוניות ומקובלות היום. כפי שכבר אמרתי, מציאת המים חוללה שינוי מהפכני בצורת החיים ובצורת החקלאות של המקום חברת פיק"א תכננה את חלוקת המים ע"י כך שהקימה מערכת השקאה שבאותם הימים נחשבה למודרנית מאוד. הקימו תעלת בטון בנויה לפי כל הכללים וממנה הסתעפו צינורות לחלקות

השקאה שחולקה לכל האכרים. את החלקות האלה הכשירו בחלקן לירקות ולמספוא ובחלקן למטעים . את החלקות שהכשירו למטעים היה צריך לישר קודם, היות שההשקאה היתה בגרוויטציה ולא בהמטרה. למטרת יישור הקרקע ויצירת שיפועים מתאימים, הזמינו סקרייפרים, את הסקרייפרים האלה רתמו לפרידות, עדיין לא היו בולדוזרים ומוטורגדררים, ובעזרת מודדים יישרו את החלקות ע"י גרירת העפר . הכל נעשה בשיטות פרלמיטיביות מאוד אבל העבודה הזאת הכניסה רוח חיים למושבה. העסיקו מומחים, בני נוער ופועלים והמושבה רחשה פעילות. וכמובן שפעילות זו הביאה להתפתחות המשק ולהרחבת אופקים. באותו זמן הוכשרו שטחי קרקע לירקות. השטחים האלה היו מה שקוראים אדמת בראשית והירקות הראשונים שגידלנו עליהן הצליחו למעלה מהמשוער. אז, עוד לא היו מחלות, הצמחים לא היו נגועים בנמטודות ובכל "המריעו בישיין" של התקופה המודרנית. מה שזרעו-צמח, כמו על שמרים. קיבלנו יכולים יפים של עגבניות, מלפפונים, חצילים וממש לא האמנו למראה עינינו.

הפרדסים הראשונים נשתלו בשנת 35. בשנה זו הביאו שתילים ממשלתות פיק"א בפרדס חנה. הביאו שתילי אשכוליות. היות שהשמוטי צמח טוב יותר באדמה חולית, החליטו שהאשכולית מתאימה יותר לבקעה ולאדמתה. שתלו את האשכולית על קנת חושש היות שקנת החוחש עמידה בפני מחלות ומתאימה יותר לאדמות כבדות. ואכן, הפרדסים שנטעו בשנים הראשונות הצליחו וגדלו למעלה מהמשוער. ואולם בשנת 36, בשנת המאורעות, למעלה משנה לאחר שנטענו את השתילים באו הפורעים ועקרו לנו אותם. עמדנו נדהמים מול הפראות הזו, לעקור עצים חיים!!! אבל כמו שנהגנו תמיד באותם הימים, נטענו שתילים חדשים על אף הכל וגידלנו פרדסי אשכוליות שבמשך הזמן אפשר לומר אפילו, היוו דוגמא . המטעים הצליחו כאן מאוד וכמו הירקות הביאו יכולים נאים.

ברצוני לספר על מטעי השקדים שהיו לנו, והם צמחו בלי מיס. השקדים האלה קשורים מאוד לנוף הילדות שלנו, היות שזה היה הענף החקלאי המודרני הראשון שהיה כאן בבקעה. בתור ילדים היינו הולכים לקטוף אותם, מביאים אותם הביתה ומאחסנים אותם בכתים הצרים שלנו וקולפים אותם במשך כל תקופת הקיץ. תקופת הקטיף והקילוף זכורים לי בתור תקופה מעניינת של ימי הילדות. היינו יושבים ומקלפים את השקדים האלו במשך שבועות ואפילו חודשים. מכונות קילוף לא היו אז וזה היה מוקד חברתי חשוב. כשקילפנו אצלנו היה בא השכן לעזור לנו ואחר-כך היינו עוזרים לו ואצל השכן השני והשלישי. ומלבד רכילות חברתית היינו משחקים אפילו משחקי חברה תוך כדי עבודה. אני מצטער היום שהבנים שלנו אינם מבינים עד כמה השקענו עמל ועבודה בתוצרת החקלאית. היום הכל מוגש על מגש של כסף. אבל, השקדים האלה כשם שצמחו מהר כך גם נגמרו מהר. הם נגמרו ע"י מחלת הפנוריס. אז לא ידעו להלחם במחלה הזאת. הפנורידים היתה תולעת שהיתה נוברת בשורשים של השקד ומחסלת את העץ. על סמך המטעים האלה בבקעת יבנאל וברמת פוריה הקימו חווה שלמה ובזמנו זה היה מרכז המטעים הגדול בארץ, כל המטעים האלה הושמדו על-ידי הפנורידים מתוך כך שלא ידעו איך להלחם בו. מטעי השקדים של היום בנויים

על חורבות המטעים שהיו לנו בשעתו. הזן המודרני של השקדים נקרא "פוריה", לקוח מהשקדים שהיו נטועים על רמות פוריה בשנות מלחמת העולם הראשונה.

לפני מציאת המים, נסתה חברת פיק"א לתכנן את הישוב בכל האמצעים המקובלים - בלי מים. אחד הענפים שבשעתו היה גורם רציני להתפתחות המושבה היו ענף הטבק. הטבק כידוע, הינו צמח שניתן לגדלו בלי מים, ואכן ביבנאל ניסו וגידלו אותו ברצלחה, במשטב די רציני, בלי מים ובעזרת כל בני הישוב מקטון ועד גדול.

את השתילים שתלנו בשדות והשקינו אותם בהתחלה, השקאה ראשונה, ממש בפחיות ובספלים. הצמח היה זקוק למים בימי הגידול הראשונים שלו, או יותר נכון בזמן השתילה. את המים האלה היינו מביאים בחביות על גבי עגלות, מהחביות האלה היינו שואבים מים בדליים ומשקים שתיל - שתיל בספל מים. היה לנו מכונאי מחונן בתבונה לא רגילה, ברוך ליפשיץ המנוח, הוא המציא כעין מכונת שתילה, המכונה הזו היתה שותלת את השתיל ובו זמנית היה השתיל מקבל את מנת המים הדרושה, וככה הפכה השתילה להיות ממוכנת. הטבק הצליח כאן מאוד ובמשך מספר שנים זה היה מקור פרנסה עיקרי של המשקים. זכור לי שהיינו קוטפים אה עלי הטבק, משחילים אותם על חוטם, מייבשים אותם ולאחר הייבוש היינו תולים במרפסות לייבוש ממושך יותר. כמובן שכל האוירה בבית היתר רוויה בטבק ומכיון שזה היה מקור פרנסה עיקרי, לא היו תלונות.

לשם עיבוד הטבק, הקימו במושבה מחסן גדול, שלחו מומחים מתורכיה, אם אינני טועה, או כאלה שלמדו בתורכיה את דרכי עיבוד הטבק ואלה הדריכו אותנו בצורות הטיפול. זו היתה עבודה לא נעימה במיוחד, אבל היתה מקור פרנסה עיקרי עד אשר התגלו מקורות המים.

תקופה יפה אחרת מימי הילדות שאני זוכר היו הלילות שהיינו ישנים בגינות. הכתים היו צרים מלהכיל את המשפחות הגדולות. התקופה היתה תקופת הביצות ויתושי האנופלס חגגו, עדיין לא הודברו ובקיץ אהבו להכנס לחדרים הבלתי מרושתים ולמצוץ את דמו של כל אחד. וזה היה מאוד לא נעים להיות חשוף לעקיצותיהם של היתושים בלילות הקיץ. מצאנו פתרון וישנו בגינות. קודם כל, בגינות היה מרחב ובנוסף למרחב היה יותר קריר ומי שיכול היה הצמיד למיטתו "מוסקטר" - כללה ואז הוא ישן די בנוחיות. כמובן שלא לכולם היו כליות והיתושים פגעו גם בגינות אלא שאנחנו ישנו באויר צח ונעים.

בימים ההם, היו לנו עררי בקר מקומי, מה שקוראים - הפרות הערביות. את הפרות האלה היו שולחים למרעה. הרועה, שהיה בדרך כלל ערבי, היה פותח את שער החצר ומשחרר את הפרות, למעשה, אסף אותן מחצר לחצר והיה מתחיל מהבית העליון. הפרות האלה היו מנסות להריח או ללקק את הישנים בגינות, ולא אחת זכור לי, שהייתי מתעורר לפנות בוקר ומעלי גוחנת פרה או אפילו פר ומלקקים. הדבר הסתיים בליקוק, אבל התמונה בהחלט אינה נעימה. לפעמים קרה שהיינו מתעוררים באישון לילה רטובים מגשמי היורה. וזה היה בהחלט מראה לא נדיר לראות את התושבים רצים בבהלה עם השמיכות והכרים מהגינה הביתה, להסתתר מהגשם שהחל לרדת פתאום.

היו שנים, בהן הגשם התאחר לכוא ואז היינו מאחרים לישון בחוץ עד לחודש תשרי. למעשה, הערבים שכנינו, היו המורים הטבעיים שלנו ולימדו אותנו לנצל את יתרונות הטבע, או יותר נכון, לנצל את מה שהטבע העניק בחינם. למדנו את רזי הצמחים שצמחו בשפע, מה שנקרא רביע - רביע זה למעשה מילה עברית מהשורש רבע ורבע זה עונת האביב שאז הטבע נמצא במלוא פריחתו ומצמיח את הירקות, הפרחים והפרות של ראשית העונה ואז העולם הוא שבע. אני זוכר את המלים שלחשו הרועים לבהמות שלהם - חכו לעונת המרעה ואז תהיו שבעים. - "סטנה יא גדיש, תאיט לאל חשיש". ולעולם לא אשכח באיזו אמנות קילפו הרועים את צמח הסינריה. היו קולפים את הצמח הקוצני במשיכה ובתנופה מלמטה למעלה. אגב, הצמח חלבי, מתוק ומזין מאוד. הרועים היו משרירים אותו מהקוצים שלו, קילפו את הגבעול ואכלו. עד היום זה נראה כמאכל תאוה. בנוסף לכך היו כל מיני צמחים כמו "עקוב", החובזה, החורדלה וכו'. הם הכינו מטעמים מכל הצמחים האלה ואף לימדו את ההורים שלנו לאכול ולבשל. עד היום כשאני נפגש עם ערבים מקומיים ומציעים לי בארוחה את אחד התבשילים האלה, יורד הריר מפי מריח התבשיל וממראה תאבונו של בעל הבית.

ההורים שלנו שבאו מחו"ל, היו רגילים לגדל אווזים בכפרים שמהם באו. כאן עדיין לא היו תכניות משק ברורות ואת ענף האווזים הם הכירו עוד מחו"ל ופיתחו כאן. אני עוד זוכר שאמי המנוחה היתה אוספת את ביצי הדגירה של האווזים שהיו לנו ומדגירה אותן ובמשטב די גדול. וכשהיו יוצאים האווזים הקטנים היינו פשוטו כמשמעו יוצאים אל הגינות ולחצרות למרעה. אז עדיין לא היו המשביר המרכזי ותנובה ולא היתה אספקה של תערובת והאווזים גדלו פרא בשדות המרעה. הזכר מביניהם היה ראש משפחה למופת והיה תוקפני מאוד. כשאנחנו בתור ילדים נסינו לגרש או לצוד אווז קטן, הוא היה ממש מתנפל עלינו ואנחנו פשוט פחדנו מהם. הם הגנו על הצאצאים שלהם ולא אחת היה קורה שילד היה בורח מאווז והאווז היה רודף אחריו ותופס אותו במכנסיו ואפילו גורם לו קרע במכנסים, זה לימד אותנו להיות זהירים ולכבד את רגש האבהות האווזי.

השיווק היה די פרימיטיבי, בדרך כלל היינו מכינים שומן של אווזים לחג הפסח. מטגנים אותו בבצל ושומרים בטמפרטורה הכי קרה שהיתה אז, במרתפים שלנו. היות וחברת פיק"א שבנתה את הבתים ביבנאל, בנתה מתחת לכל בית מרתף מקומר של אבנים, נמצא המרתף משמש כאסס ומזווה ובחלקו כמקרר, משום שהטמפרטורה בו היתה קרה והלחות טובה כלמי הקיץ החמים. שם היינו שומרים את בצנצנות את שומן האווזים, ובפסח אוכלים אותו.

תוצרת הענבים היתה בדרך כלל משווקת בשוק המקומי ולמעשה, יבולים גדולים לא היו. היו מובילים את התוצרת המובחרת בעגלות או על גבי חמורים לשוק בטכריה. מהפרי הפחות טוב היו עקרות הבית מכינות ריבה "פובידל". את הריבה הרתיחו עם סוכר בדודים גדולים מנחושת. וכך הכינו מזון לעונה שבה לא היו פרות כלל.

החלב תפס מקום ראשון במעלה בלימים ההם, הפרות היו פרות ערביות ועם כל הטיפול הרצינוני שהשתדלו לתת להן, הן היו די עלובות. בכל אופן בעונת הרביעה הן היו ממליטות ולא נתנו חלב בלי שהולד יהיה על ידן, וזו היתה פרשה בפני עצמה. זכורות לי כילד הפרות המבכירות מתנהגות בפראות גדולה. הפרה לא נתנה שילכו אותה אלא אם כן קדם לחליבה היה הולד שלה יונק ממנה ואז אחרי שהורחק היינו ממשיכים לחלוב אותה. העגל היה בדרך כלל מנסה לשוב אל אמו והתפקיד שלנו כילדים היה להחזיק את העגל הזה באוזניים עד אשר נגמרה החליבה. זו היתה התגוששות אמיתית בין העגל הרעב ולילדים. הפרה, כאשר הרגישה שהחלב אינו מנוסה היתה נוקמת כבעיטה אחת והופכת את הדלי על פיו. זו היתה התמודדות קשה וזה רק בכדי לקבל מעט חלב. ואולם החלב הזה שהיינו חולבים מהפרות העלובות האלה בעמל רב, היה חלב שמן וטעים מאוד. והתוצרת שהיינו מכינים ממנו היתה משוכחת. היות שאז לא היו מקררים ולא אביזרים אחרים המצויים כיום כדי לשמר את החלב, עשו ככל שניתן באמצעים ובשיטות שעמדו לרשותם. בשלב ראשון העמידו את החלב בסירי חרס שאותם היו קונים מהערבים. הערבים הביאו את הכדים על גבי גמלים, אם אינני טועה מסביבות עכו שם היתה תוצרת ביתית של כלי חרס. את הכלים היינו ממלאים בחלב. מעת לעת כשהשמנת היתה עולה כלפי מעלה, היינו מסירים אותה לכלי מיוחד והחלב שנשאר, החלב הרזה - זה מה שקוראים היום, לכן. את הלכן הזה היינו שמים בשקיות של בד, השקיות האלה אפשרו לנוזלים להסתנן והחומר היבש שהיה נשאר היתה הגבינה הרכה. בדרך כלל לגבינה הרכה הזו היתה צורה של קונוס מכיון שקיבלה את צורת שרוול הבד. את שקיותהבד-השרוולים, היינו תולים על חבל הכביסה ואת המים שהסתננו, מי הגבינה שכללו את החלבון, מכיון שהחלב לא הורתח, שימשו להזנת האפרוחים, האווזים או הברווזים. זה היה חומר מאכל מזין ביותר. את השמנת שהוצאנו מכלי החרס, היינו שמים בצנצנת, וזו היתה תעשית החמאה שלנו. בפנים הצנצנת היה מנגנון מיוחד, בקצה היה מעין ריבוע של עץ שהיה מסתובב בפנים ע"י גלגל שיניים שהיה מונע ע"י ידית. מכשיר מודרני למדי. היינו מסוככים את הידית שהיתה מביעה את גלגל השיניים שהיה מניע את ריבוע העץ, הוא כחש את השמנת ונוצרה החמאה. אני זוכר שבשבלים הראשונים, עוד לפני שהיה כירינו המכשיר הזה שמנו את השמנת בכלי של עץ ומנענעים אותו עד שנוצרה החמאה. למדנו את זה מהערבים, הם היו ממלאים נאד של עור בשמנת קושרים את הנאד לשתי חצובות עץ ומנדנדים בסבלנות עד שהחמאה היתה נוצרת. החמאה היתה טובה מאוד, אלא שלא היתה נקיה, הנאד היה מלא שערות ואלה נדבקו לחמאה והיה בלתי אפשרי כמעט לנקות אותה. צורה נוספת לשימור תוצרת החלב בלימים ההם, היתה הגבינה הקשה גבינת הלובר. הלובר הזה היה חומר שהיו מפיקים ממיצי הקיבה של עגלים. את המיץ הזה היו שמים בחלב, ומהיותו חומצה, הוא היה מגבן את החלב. ע"י תהליך ההתגבנות של החלב, המים היו נפרדים והחומר הקשה היה מתגבש. את הגבינה הזו היינו שמים בתוך טלים שהיו עשויים מקני 910.

קני הסוף אפשרו למים להסתנן ואז היתה נוצרת כיכר גבינה. את הכיכר הזו היו ממליחים הופכים וממליחים פעם נוספת וכך היתה משתמרת לזמן ממושך. הגבינות האלה היו מזון משובח היות שנוצרו מחלב שמן וטבעי. לשימור ארוך יותר היו ממליחים פעמים אחדות. וכך נהגו לשווק את הגבינה. הגבינה היתה נשמרת לזמן רב גם מבלי השימור במי המלח.

אני זוכר שהיו מכינים מהגבינה הזו מאכלים שונים. מאכל טעים במיוחד היה טיגון כביצה ובשמן זית. צורה נוספת היתה הלבנה. לאחר שהחלב היה מתגבן בסירי החרס נהגו לשמר אותו עם השמנת שלו. היו מייבשים אותו ויוצרים ממנו כדורים, את הכדורים האלה היו משמרים בשמן זית. וכך בנוסף לטעמו הטוב של החלב השמן הוא היה מקבל את טעמו הטוב של שמן הזית הטבעי שלנו וזה היה מאכל שקשה למצוא מאכל טעים יותר ומקורי יותר ממנו. והשמן, היה גם הוא שלנו. חברת פיק"א, מתוך דאגה למשק החקלאי עודדה נסיעת מטעי זיתים. ההזיתים היו זיתי שמן שהצטיינו באיכות הגבוהה של השמן אבל לא היו גדולים במימדים שלהם. זהו זן של הזית הסורי המצטיין בריכוז גבוה של שמן.

בעונת ההבשלה של הזיתים, היינו יוצאים הגדולים והקטנים לקטוף את הזיתים. קשה להאמין, איזו סבלנות נדרשה כדי ללקט את הפרי הקטן הזה מעל העצים. לאחר כל היגע הזה הבאנו הביתה את הזיתים ובזכותו של ברוך ליפשיץ, יהודי רב פעלים בשטח המכניקה שיסד את בית הבד המודרני הראשון, הוקלה מלאכת עשית השמן. לפני כן היינו נזקקים לבתי הבד הפרימיטיביים של ערביי הסביבה.

כשהקימו את בית הבד שלנו, היינו מביאים את שקי הזיתים שהיינו קוטפים לבית הבד, השמן היה נכבש ועובר דרך ספרטור-מפרדת. החומר הגס היה נקרא ג'יפט, מילה ערבית שמקורה לדעתי ארמי ואפילו נזכרת בתלמוד - גפת. החומר הזה שימש לנו כחומר הסקה מצוין. את השמן ניצלנו לשימושים ביתיים מכיון שלמרות השימוש בספרטור היה עדיין לא מזוקק דיו, ונשארה בו מרירות. את המרירות הזו עקרות הבית היו מבטלות בעזרת הטיגון בבצל. שמן מטוגן בבצל היווה בשעתו בסיס חשוב בתפריט של הילדים בתקופה ההיא ואני בטוח שהיה יעיל במידה שווה בכמות הויטמינים שבו לכל המוצרים המתוחכמים המיצרים היום.

שלהי 35, באויר - הרקע למאורעות 36.

אני הייתי בחור צעיר וכיתר בני גילי נשאנו בעול הבטחון. הבחור שהשפיע במיוחד על כל ההוי במושבה בשנים ההן היה משה-זלמן ז"ל.

הבחור הזה, הגיע אלינו מחו"ל כבחור ישיבה. עד מהרה התגלה בחור הישיבה כבקי בנושאים מסוימים יותר מבני המקום. תוך זמן קצר הצליח להשתלט על כל ההווי הבטחוני, החקלאי והחברתי של הנוער. היה לו קסם אישי מיוחד במינו ויחד עם זה ידע איך להוציא מאתנו את המכסימום שנדרש כדי לארגן חיי חברה בעלי תוכן. הוא ידע לרכז את הזמן הפנוי שלנו לאימונים בטחוניים שבימים ההם נעשו בתנאי מחתרת. ידע למלא את שעות הפנאי שלנו בתוכן

בעל ערך, אז לא היה לא רדיו ולא היתה טלוויזיה והוא ידע להוציא מכל אחד מאתנו את הכשרונות האישיים לטובת הכלל. היה עורך מסיבות חברתיות כל ליל שבת ובמסיבות האלה היינו קוראים קטעים שנכתבו ע"י כל אחד מאתנו בנושאים שענינו אותנו, נושאי אקטואליה, טיולים בסביבה, וכד'. ערכנו משפט חברים בנושאים אקטואליים וכד'. הוא מילא את חיינו בתוכן ובהווי מבלי שהיינו מודעים לכך בעצמנו ומבלי שהזדקקנו למרצים ולמדריכים מבחוץ. הוא ידע להקנות לנו את ארבת הטבע והסביבה שחיינו בה, ידע ללמד אותנו הסטוריה וגיאוגרפיה של הסביבה וכמו כן נתן בידינו כלים להערכת העבר ועל סמך זאת לנסות ולשפר למען העתיד. ערכנו טיולים רבים בסביבה ותוך כדי טיול סיפר לנו על העבר ההסטורי והגיאוגרפי של האזור כשהוא מקשר עם הרסטוריה היהודית של המקום. הסביבה שלנו משופעת באתרים הסטוריים והוא ידע לשחזר אותם למעננו. הלכנו אחריו כאמונה שלמה ואף עכרנו ברגלינו באותן שנים של מאורעות ממקורות הירוך עד לים המלח, 6 חברים היינו באותו טיול רגלי.

משה-זלמן המנוח ויה מבוגר מאתנו בקצת אבל זה לא הפריע לו להיות כאחד מאתנו. הארועים החברתיים האלה ואלה שסיפר לנו עליהם עזרו לנו להשאר כאן ולהרגיש חלק יוצר ואורגני מחיי המדינה שברוך. ה"עיתון" בעל-פה בו לכל אחד מאתנו היתה אפשרות להתבטא, הפך לחלק חשוב ביותר במסיבות החברתיות שערכנו. בנוסף לכך, היינו שרים ומדקלמים ואפילו היה מי שהופיע בקטע פנטומימה. כמו כן, היינו מארגנים הצגות בארועים חגיגיים כמו פסח או פורים. הצגות של סופרי רימים הם כיצירות של שלום-עליכם וי.ל. פרץ. התברר לנו שהכוחות המקומיים בהדרכה מתאימה אינם נופלים מכוחות מפורסמים בקנה מידה ארצי.

כשהופיע אצלנו משה-זלמן, לא העלינו בדעתנו מה צופנת בחובה הדמות הזו. נראה היה כחור מרושל שאינו מקפיד על חיצוניותו. עד מהרה התברר ששוכנת בו נפש גדולה והוא ידע להאציל מרוחה עלינו. אנחנו, בני המקום או כמו שהערבים היו מתבטאים "וולד בלד" והוא בן הישבה, שכוחו רק בשכלו. עד מהרה התברר שבחור הישיבה הזה ידע לא פחות בעניני הגנה מאשר הטובים שבמדריכים. באימוני שדה ותרגילי א"ש. הוא היה המפקד הבלתי מוכתר שלנו. הוא היה אז איש ההגנה ואנחנו היינו נוטרים רשמיים מטעם ממשלת המנדט. כמובן בהסוואה. ממשלת המנדט העשירה אותנו בתרגילי סדר, את כל השימוש המעשי בנשק קיבלנו ע"י מדריכי ההגנה והמדריך הראשי היה משה-זלמן המנוח. ההדרכה הזו כללה אימונים מעשיים בתרגילי לילה, תרגול בנשק כבד, הרובים הצבאיים הגרמניים ובנשק הקטלני הגדול ביותר של הימים ההם הפצצות, או כפי שקראנו להם - החביות. את החבית היינו מפעילים ע"י שפשוף בקופסת גפרורים, זה היה מנגנון ההפצצה שלה. מאוחר יותר הגענו לחביות או לפצצות עם מנגנון הצתה אוטומטי ע"י מנוף.

אימוני הבטחון שלנו היו נעשים בשבתות ובלילות. כל שעת פנאי שלאחר יום עבודה היתה קודש לאימונים האלה. הימים היו ימי שנת 36, האוירה היתה עכורה. כתור אנשי בטחון הרגשנו בנטל הזה. יבנאל היתה מוקפת בכני המקום הערבים שישבו באוהלים מסביבה והיא היתה כאי בודד. על ראשי ההר ממערב למושב היו הכפרים חדתא, מעדה, עולם וסירין. בצד מזרח היו אוהלי ערב-א-סודר שהיו רועי צאן כמושבה. בצד הצפוני שכן הכפר הגדול והעוין לוביה שאדמותיו הגיעו ממש עד תחומי המושבה בית-גן. בצד מערב שכנו הכפרים כופר צפת ושרונה והכפר הצ'רסקי שכימים ההם עדיין לא הוגדר ככפר ידידותי משום שהתושבים היו מוסלמים. וההתייחסות עליהם היתה של "כבדהו וחשדהו". כפר נוסף היה עומר עלג', כפר של רועי צאן שישבו על הרכסים הצפון-מערביים של המושבה.

אני זוכר שבאחד מימי ניסן, בשנת 36, הודיע לנו אחד התושבים שהפרדה שלו נעלמה מהחצר. האיכר הזה היה בנימין יצחקי המנוח אביהם של דוד ושמואל. כנוטרים, הלכנו לחפש את הפרדה האבודה והחיפושים נמשכו עד שעת ערב מאוחרת. כשהגענו למרחק של כמה מאות מטרים מהמושבה, שמענו רחשים בתוך שדה התבואה שבאותם הימים היתה קרובה להבשלה והיתה גבוהה. חשבנו שזו הפרדה האבודה אלא שהרחשים נעלמו והפרדה לא נמצאה. הפסקנו את החיפושים וחזרנו הביתה. באותו ערב היתה חגיגה, ליתר דיוק זו היתה מסיבת פרידה ל'משה-זלמן המנוח, ליהודה איליוביץ המנוח ולגדליהו גלר המנוח. שלושתם עמדו לעזוב את המושבה כדי להצטרף לגרעין שעמד להקים ישוב חדש בעמק בית שאן, שדה נחום.

יהודה איליוביץ היה דמות מיוחדת במינה. הוא היה מבני המקום, בן למשפחת חקלאים ותיקה. משנפגש עם משה-זלמן, הושפע כל כך מאישיותו ששוב לא נפרדו השניים. הם היו כדוד ויהונתן הלכו זה בצידו של זה כעקב בצד אגודל. כשהחליט משה-זלמן לעזוב את המקום כדי להקים ישוב חדש החליט יהודה ללכת אתו, למרות שהיה בן המקום.

גדליהו גלר היה מזכיר מועצת הפועלים. הוא בא למושב מבחוץ, אבל עד מהרה גילה את הכוחות הסמונים במשה-זלמן וביהודה איליוביץ והצטרף אליהם. וכך באותו ערב הנוער עשה להם מסיבת פרידה. המסיבה ארכה כנהוג במפגשים כאלה עד שעה מאוחרת כלילה. קרוב לחצות, החלו המשתתפים לחזור לבתיהם. חתני המסיבה, משה-זלמן, יהודה וגדליהו נשאו מאוחר יותר וכשחזרו לכייוון יבנאל בדרך שעברה בין שדות הקמה הגבוהה, הותקפו ע"י מארב של ערבים. האורבים זינקו לעברם וקטלו אותם ברובה ציד. גדליהו גלר נהרג במקום, משה-זלמן נפצע ויהודה איליוביץ נהרג לאחר מאבק עם אחד הערבים. את משה-זלמן הובלנו כאלונקה למרפאה וכל מאמצי הרופאים להצילו עלו בתוהו. את יהודה איליוביץ לא מצאנו מיד ומצאנו אותו רק לפנות בוקר.

התברר לאחר מכן שכנראה יהודה הצליח לגזול את הרובה מאחד הערבים ונהרג ע"י ערבי אחר. כשמצאנו אותו, נמצא הרובה כידיו וכן אחת מנעליו של הערבי שאיתו נאבק.

זו היתה מכה קשה מנשוא, הישוב לא יכול היה להתאושש זמן רב מאוד. קשה היה לעכל את אשר קרה כאן. לזכרם, במקום שנפלו הוקם הישוב משמר השלושה. את הקרקעות למושב הזה הפרישו חקלאי יבנאל. רוכזו שסחי קרקע שהתאימו למושב לפי המושגים של הימים ההם, 30-40 יחידות, ובעזרת הסוכנות, חברת פיק"א והקרן הקיימת הוקם המושב הזה, הנושא את שם עד היום הזה. שכונת בני האיכרים שיהודה היה אחד המועמדים להתישב בה נקראה על שמו - שכונת יהודה. שטח השיפוט של המועצה המקומית יבנאל כולל בתוכו את בית-גן ושכונת סמדר שהיא הרחבה של בית-גן. בימים ההם בית-גן, שהיא בדיעבד רחוקה קילומטר אחד בלבד מיבנאל, נחשבה למושבה בפני עצמה והדרך בין יבנאל לבית-גן עברה בין שדות הפלחה. המרצחים ארבו לקורבנותיהם בתוך השדות. היום, הדרך הזו היא הכביש הראשי כפר-תבור כנרת, כביש סלול סוג א' ומשני הצדדים גרים חקלאים ותושבים. לזכרת של השלושה, בקרבת מקום לנקום נפילתם, הוקם בנין לזכרם. הבנין נקרא בית זכרון והוקם בתרומות אישיות של התושבים. הבנין מכיל אולם התייחדות עם זכרונם זכר בני המקום שנפלו על הגנת המקום ועל הגנת מדינת ישראל בכל מערכות ישראל. בכל יום עצמאות מתאספים בני הישוב בבנין זה ומזכירים נשמותיהם של הבנים והבנות ומתייחדים עם זכרם.

כנוטרים נשאנו בעול הבטחון השוטף של הבקעה. כוונתי לומר שהיינו בשרות ממשלת הוד מלכותו ואולם למעשה סרנו לפקודת הסוכנות. הסוכנות ריכזה אותנו בבנין בית העם ביבנאל, הבנין הזה נבנה עוד בשנת 36 כבית בטחון. אנשי הבטחון עמדו בגבולות המושבה. המושבה הוקפה בגדרות תיל ואנחנו היינו אמורים לעמוד במבואות המושבה. במבואות המושבה הקימו עמדות בטון ושם כביכול היינו אמורים לחכות למחבלים יבואו לתקוף אותנו ואז להחזיר להם מלחמה שערה. בבית העם, שנבנה מקירות בטון, רוכזו הנוטרים. אנחנו היינו מוכנים לכל פעולה, מה שקראו קבוצה נודדת - מוכנים לכל אות אזהקה באזור. באופן רשמי, היינו נוטרים של ממשלת המנדט ומחובתנו היה להיות בתחנת נוטרים. לרשותנו עמד טנדר שהיה ממומן ע"י ועד המושבה או הסוכנות, הנהג היה נוטר ממונה ע"י ממשלת המנדט, הטנדר הזה היה מה שקוראים היום-הסירית של הסביבה. הטנדר הזה במשך הזמן הפך למשורין. בטנדר היינו בהחלט חשופים לגמרי לפגיעות המחבלים. קבוצת הנוטרים הראשונה של הטנדר היתה בפקודו של מנחם שרפמן, כיום מושל מרחב שלמה.

בשעתו, הוא היה גם המפקד וגם הנהג וכמוכן שהיינו מגיעים עם הטנדר הזה לכל מקום ונוסעים בכל דרך עפר. באחד הסיורים האלה, נפל מנחם שמושקין המנוח בדרך לוביה - סג'רה. הסיורים האלה בטנדרים נראו כמו חזרה לתקופה של לפני מלחמת העולם הראשונה וזה מחזיר אותי לאחד הסיפורים השייכים לתקופת ההגנה "הפרי-מיליטית" שלנו שכמעט ועלה בחייל.

בשנת 21, היתה כידוע שנת מאורעות. בימים ההם נהרגו יוסף טרומפלדור ויוסף חיים ברנר ורבים אחרים. ההחלטות שלנו נגד פרעות הערכים היתה פרימיטיבית מאוד.

למעשה, נבנתה חומה מסביב למושבות כדי להקל על ההגנה. יבנאל היתה מוקפת קיר אחד, מעין חומה מסביב והשטחים סובבו והקיפו את המושבה לאורך הקיר הזה. החומה הזו נבנתה בעיקר כתריס בפני גנבים שניסו לגנוב פרדה, סוס או פרה. צורת ההגנה היתה פשוטה ביותר - שמו שקל חול על גבי החומר ומתחתם הסתתר "המגן" עם רובה ביד או עם פצצה פרימיטיבית, כשהיו המתנפלים מתקרבים ממש מתחם לחומה היה יורה עליהם או זורק עליהם את הפצצה הזאת מסווח קצר ביותר.

שכלול גדול נעשה ע"י המנוח ברוך ליפשיץ, הוא יצר נשק קטלני ביותר - הוא לקח צינור פלדה של 4 צול, נלא אותו בברזלים, מסמרים וכל מיני חתיכות פלדה, בקצה הצינור היתה הברגה ועל ההברגה הזאת הבריגו פקק או מה שקוראים מופה. בפקק של המופה קרחו חור והכניסו לתוכה פתיל שבקצרו היה אבק שריפה. את קצה הצינור הזה כיסו בשעווה או בחומר אחר רך אפילו בבצק, את רצינור הזה קשרו ליתדות ברזל באדמה וכשראו שהמון רב מתקרב למושבה ככוונה להתקיף היו אמורים להפעילו. מכשיר כזה היה יכול להיות יעיל מאוד במקרה חרום שכזה ההתקפות בימים הרם היו מה שקוראים בלשונם "פזעה" קהל גדול ומשולחב כשבראשם אחד שמלהיב בקריאות קרב - לא השתמשו בכללי זהירות כלל.

לשמחנתו, לא הגיע המכשיר הקטלני הזה לידי שימוש, רק לאחר 30 שנה, ולמזלנו בלי אבידות בנפש.

והמעשה שהיה כך ריה - בנו של ברוך ליפשיץ המנוח, משה ממשיך במסורת של אביו. מכונאי, טכנאי ויצרן. לרגל עבודתו היה צריך חתיכת צינור בגודל כזה, באותה עת הזדמנתי אליו כדי לבצע עבודה מסוימת. הוא הצביע על ערימת הגרוטאות בחצר וביקש ממני להביא לו חתיכת צינור. הוצאתי את הצינור מערימת הגרוטאות, הרגשתי שהצינור כבד במיוחד אבל לא שמתי לב לכך והבאתי לו את הצינור. הוא היה צריך לחתוך ממנו חלק בהתאם למידה וסימן כעפרון אדום את מקום החיתוך. היות שהחתך היה צריך להיות מדויק, והוא היה אמור לחתוך אותו בשוויס-אפרט שלו, הוא ביקש ממני להחזיק וללחוץ כדי שהצינור לא יזוז תוך כדי חיתוך.

וכך, בעוד הצינור מונח בין רגלי והוא התחיל בעבודה, נשמעה התפוצצות אדירה ועלו תמרות עשן כבד שלפחות במשך חצי שעה לא ראו את פני הסביבה. לא הבינונו מה קרה, היינו בטוחים שדוד השוויס-אפרט התפוצץ. אבל לא כך היה, אנחנו נפצענו פצעים קלים, רק מקליפות החלודה שהיו על גבי הצינור. המזל היה שהצינור היה סתום לא בחוזקה, הוא נסתם כנראה בשעווה וזה נתן אפשרות ללה לגזים להתפרץ החוצה. הוא לא עף גבוה החומר שהיה בפנים יצא קדימה וריסק את צריף הפח ככוורה. התברר שהתותח הזה, לאחר שלא נעשה בו שימוש בשנת 21 הגיע לבית המלאכה של ליפשיץ ורק אחרי 30 שנה הגיעה שעתו וחוסל במקרה לגמרי.